

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ:		σελ.
ΜΙΧ. ΔΕΛΗΣΑΒΑ:	Σκουφάς	» 100
Δ. ΜΠΟΣΙΝΑΚΗ:	Οι καύμοι κι ο θάνατος του έμποράκου	» 101
ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ:	Κοινές λατρείες στό βόρειο καί στό νότιο τμήμα της άρχαιας Ήπειρου	» 109
ΕΥΣΤΡ. ΣΥΓΚΕΛΟΥ:	Γυναικείες παρουσίες στή βυζαντινή Άρτα	» 123
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ:	Ή καταστροφή της Άρτας από τόν Λιμπεράκη Γε- ρακάρη (1696)	» 132
ΕΑ. ΒΕΤΣΙΟΥ:	Τό έμπόριο στήν περιοχή της Άρτας	» 152
Γ. ΛΑΪΟΥ:	Συγγενείς δοξασίες καί παραδόσεις	» 163
ΧΡ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ:	Ή σφαγή καί τό όλοκαύτωμα του Κομμένου Άρτας	» 168
Α. ΤΟΛΗ-ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ:	Έμπειρίες (ποίημα)	» 178
ΤΖ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ-ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ:	Στόν Ήνίοχο των Δελφών (ποίημα)	» 178
ΕΡ. Κ. ΡΙΓΑΝΕΛΑ:	Ή έξοδος (ποίημα)	» 179
ΔΗΜ. Γ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ:	Ξένοι ταξιδιώτες στήν Άρτα	» 180
Γ.Μ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ:	Κυψελίδες: ένα γένος ψυχανώμαλων	» 214
Δ.Ι. ΠΑΥΛΙΔΗ	Κ.Π. Καβάφης	» 254
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΜΕΡΟΣ Γ΄		» 242
Ο ΒΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΩΝ 100 ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΚΟΥΦΑ		» 246
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ		» 265

ΕΝΘΕΤΟ ΤΕΥΧΟΣ: Ή Άρτα στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (12ο)

ΣΚΥΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΜΑ΄ | ΤΟΜΟΣ Ι | ΑΡΤΑ 1996-1997 | ΤΕΥΧΗ 86-87

Ἡ πόλι καί τό φρούριο (τό κάστρο) τῆς Ἄρτας «The Illustrated London News», 1854, 15, 4, σ. 341.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (1449) ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Α. ΒΕΤΣΙΟΣ

1. Γενικά

Ἡ Ἄρτα, μέ τήν κατάκτησή της ἀπό τούς Τούρκους τό 1449, ἐνσωματώνεται στό ὀθωμανικό φεουδαρχικοστρατιωτικό σύστημα σέ μιᾶ ὀλοκληρωμένη μορφή ὡς μιᾶ ἤδη ἀναμορφωμένη φεουδαλική κατηγορία ἀπό τή μεσαιωνική ἐποχή. Ἡ ἀρχή τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας δέν συνεπάγεται ιδιαίτερα προβλήματα μετάβασης ἀπό ἕνα κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό σέ ἄλλο. Ἡ Ἄρτα, πού εἶχε κιόλας τή δική της μακροαίωνα ἱστορία ὡς οἰκονομικό κέντρο μιᾶς ἀγροτικῆς περιοχῆς, ὡς ἐστία στρατιωτικῆς καί διοικητικῆς ἐξουσίας καί ὡς ἕνας ἀπό τούς ἐμπορικούς κόμβους πού ἔνωναν τήν Εὐρώπη μέ τήν ἑλληνική χερσόνησο, συνεχίζει τό δίο της μέσα στή «φεουδαλική εἰρήνη» πού ἐγγυᾶται ἡ ἰσχὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹.

Ἡ ἀδιαφιλονίκητη συνέχεια τῆς ζωῆς τῆς πόλης στή διάρκεια τῆς βυζαντινῆς καί ὀθωμανικῆς περιόδου δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς πόλης ὑπῆρξε ἀπόλυτα ὁμοιόμορφη. Ἡ Ἄρτα συνέχισε νά ἀναπτύσσεται ὡς φεουδαλική πόλη σύμφωνα μέ τίς βασικές κανονικότητες τῆς διαδικασίας αὐτῆς, τώρα ὅμως μέ τήν ἐπίδραση νέων συνθηκῶν πού δημιουργήσαν διαφορετικούς ρυθμούς ἀνάπτυξης. Μέ τό σχηματισμό τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἡ δημιουργία ἐνιαίας πολιτικῆς κοινότητας γιά ὀλόκληρη τή Βαλκανική Χερσόνησο μέ κέντρο ἀποφάσεων τήν Κωνσταντινούπολη καί ἡ ἐπιβολή ἐνός συστήματος φεουδαλικῶν σχέσεων, στίς ὁποῖες τό κράτος ἔπαιξε κυρίαρχο ρόλο, ἄλλαξαν κατά κάποιον τρόπο τίς συνθήκες στήν περιοχή². Ἔτσι ἡ ὀθωμανική κυριαρχία ἄλλαξε τήν τοπική κοινωνική δομή, διαμόρφωσε τίς παραγωγικές σχέσεις καί δυνάμεις καί ἐπέβαλε τούς δικούς της πολιτικοοικονομικούς θεσμούς.

Μέσα σ' αὐτό τό σύστημα τῆς στρατιωτικῆς φεουδαρχίας πού καθιέρωσε ὁ

1. Πρὸβλ. Γ. Κουρμαντζή, *Ἀπό τή Βυζαντινή στήν ὀθωμανική πόλη*, σ. 15.

2. Ὁ Β. Φίλιας ἐπισημαίνει ὅτι τό τουρκικό φεουδαρχικό σύστημα, ἐμφανίζει ἰδιοτυπίες, πού τό κάνουν νά εἶναι ριζικά διαφορετικό ἀπό τό φεουδαρχικό σύστημα πού γνώρισε ἡ Δύση. Βλ. Β. Φίλιας, *Κοινωνία καί ἐξουσία στήν Ἑλλάδα*, σ. 17-21.

Όθωμανός κατακτητής θά ἐξετάσουμε τώρα τίς χαρακτηριστικότερες ὄψεις πού πῆρε ἢ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου στήν περιοχή αὐτή τήν περίοδο.

Ἄπό οἰκονομική ἄποψη ἡ Ἄρτα σ' αὐτή τήν περίοδο ἐμφανίζει ὀρισμένα χαρακτηριστικά: πρῶτο, συνεχίζει νά εἶναι κέντρο τοῦ τοπικοῦ ἐμπορίου, μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες ἀγορές γιά τά προϊόντα τῆς περιοχῆς καί ταυτόχρονα τόπος προμήθειας ὀρισμένων βασικῶν εἰδῶν κατανάλωσης καί περιορισμένου ἀριθμοῦ βιοτεχνικῶν προϊόντων, πού δέν μπορεῖ νά παραχθοῦν στό πλαίσιο τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας ἢ τῆς κοινότητος· δεύτερο, εἶναι τόπος μικρῆς καί ἐξατομικευμένης βιοτεχνικῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν γιά τίς ἀνάγκες τῆς περιοχῆς· καί τρίτο εἶναι κέντρο ἀποθήκευσης καί διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου γιά τά προϊόντα τῆς περιοχῆς (γεωργικά, κτηνοτροφικά), πού προορίζονται γιά τήν εὐρύτερη ἐσωτερική ἀγορά ἢ τό ἐξωτερικό.

Μιά ὄψη τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως, τῆς παραγωγῆς ἀλλά καί τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τῶν κατοίκων μας δίνουν γνωστοί περιηγητές πού ἐπισκέφθηκαν τήν περιοχή αὐτή τήν περίοδο. Ὁ μέγας Τοῦρκος περιηγητής τοῦ 17ου αἰῶνα Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ ἀναφέρει σχετικά: «Στήν πόλη... ὑπάρχει ἓνα χάνι γιά τοὺς ἐμπόρους. Εἶναι ἓνα μεγάλο χάνι πού βρίσκεται στό δρόμο ἀπέναντι ἀπό τό τζαμί τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζήτ Χάν... Συνολικά ὑπάρχουν 400 μαγαζιά. Ὑπάρχουν μπόλικοι μαχαιράδες καί παπουτσηδες, ἀλλά λιθόκτιστη σκεπαστή ἀγορά δέν ἔχει· καί πάλι ὁμως ὑπάρχει διαθέσιμο κάθε παράξενο ἐμπόρευμα σέ ἀτέλειωτη ποικιλία.» Συνεχίζοντας κάνει ἓνα ἔπαινο τοῦ πλούτου τῶν φαγωσίμων, τῶν ὀπωρικῶν καί τῶν ποτῶν καί ἀναφέρεται στίς κερδοφόρες ἀσχολίες τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κόσμου: «Σ' αὐτά περιλαμβάνεται ἡ περίφημη καί ἐκλεκτή εὐλογία τῶν ροδιῶν –πού φτάνουν ὡς μιά ὀκά– καί τῶν ξυνῶν ροδιῶν της, πού μόνο στή χώρα τῶν Περσῶν καί στήν πόλη τῆς Βέροιας ἔχουν σπόρια τόσο ζουμερά. Βουνά καί πέτρες εἶναι κατάφορτα ἀπό ροδιές, πράγμα πού ὑπῆρξε καί ἡ αἰτία τῆς ὀνομασίας “Ἄρτα”, ἐνῶ ἀπ' τήν ἄλλη μεριά οἱ λεμονιές, οἱ πορτοκαλιές, τά σύκα, οἱ ἐλιές, τ' ἀμπέλια καί τά περιβόλια σκεπάζουν τόν ὀρίζοντα ὡς μιᾶς ἡμέρας δρόμο. Ρόδια, λεμόνια, νεράντζια, ἐλιές καί σύκα φεύγουν ὅλα ἀπό ἐδῶ γιά τίς χῶρες τῆς Ρούμελης.

Βασικό ἐπάγγελμα καί ἀσχολία τῶν κατοίκων εἶναι τό ἐμπόριο. Τά κρασιά πού βγαίνουν ἀπ' τ' ἀμπέλια τους τά πουλᾶνε κουβαλώντας τα ἀπό ἐπαρχία σέ ἐπαρχία, καί γνωστά σ' ὅλο τόν κόσμο εἶναι καί τά λευκορῶδινα πεπόνια τους³».

Δύο ἄλλοι ἐπίσης γνωστοί περιηγητές ὁ J. Spon καί ὁ G. Wheeler πού περιηγήθηκαν τό 1675 καί τό 1676 καί τήν Ἑλλάδα ἀναφέρουν γιά τό ἐμπόριο στήν περιοχή: «Ἡ πολιτεία αὐτή καί ἡ γύρω περιοχή ἐμπορεύονται τόν καπνό, αὐγοτάραχο καί γουναρικά, ἀπό τά ὁποῖα κάνουν καλό ἐμπόριο⁴».

Τό ὅτι ἡ περιοχή τῆς Ἄρτας ἦταν ἀρκετά πλούσια τήν περίοδο αὐτή, ἀποδεικνύεται καί ἀπό τό γεγονός, ὅτι τά λάφυρα πού ἀποκόμισαν τά ἄτακτα στίφη τοῦ γνωστοῦ Μανιάτη τυχοδιώκτη Λιμπεράκη Γερακάρη ἀπό τή λεηλασία τῆς πόλης καί

3. Βλ. Μ. Κοκολάκη, Ἐβλιγιᾶ Τσελεμπῆ, σελ. 244-245, Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ, Ταξίδι στήν Ἑλλάδα (Ἐρευνα-Λογοτεχνική ἀπόδοση: Ν. Χειλαδάκης), Ἀθήνα 1991, σελ. 225-226.

4. J. Spon - G. Wheeler, Voyage de Grèce, σελ. 140. – I. Ἀναστασίου, Χουήλερ, σελ. 363.

τῆς περιοχῆς τό 1696, ἀνῆλθαν σέ 50.000 ρεάλια πού ἦταν γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ποσό τεράστιο, δεδομένης τῆς ἀγοραστικῆς δύναμης πού εἶχαν τότε τά ρεάλια⁵.

Ἡ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου στήν περιοχή βρίσκεται στά χέρια κυρίως ξένων (Βενετῶν-Ραγουζαίων κ.ἄ.) ἀλλά καί Ἑλλήνων ἐμπόρων χάρη στήν παροχή προνομιακῶν διευκολύνσεων πού ἐξασφάλισαν ἀπό τόν Ὄθωμανό κατακτητῆ⁶. Οἱ Τοῦρκοι στούς ὁποίους ἔλειπε ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων ἀπό τήν κοινωνικοοικονομική τους ζωή, εἶχαν ἕνα ρυθμιστικό ρόλο στό ἐμπόριο τῆς περιοχῆς⁷. Ἐλεγχαν ἕνα τμήμα τῆς παραγωγῆς καί διακίνησης τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, ὅπως τᾶ σιτηρά⁸, καί εἰσέπρατταν τούς φόρους πού ἐπιβαλόταν πάνω στήν παραγωγή⁹ καί στήν εἰσαγωγική καί ἐξαγωγική κίνηση τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων.

Ἡ ἐμπορική κίνηση τῆς Ἄρτας ἀντανεκλάται καί στό οἰκιστικό μοντέλο τῆς πόλης. Τό κάστρο τῆς Ἄρτας δέν ἀποτελεῖ ἐδῶ οἰκιστική μονάδα ὅπως συμβαίνει μέ τά ἄλλα κάστρα τῆς περιοχῆς¹⁰. Ἐποπτεύει μόνο καί ἐλέγχει τή «χώρα» πού ἀπλώνεται περιφερειακά ἀτείχιστη, σέ χαμηλότερο ἐπίπεδο μέ διαυγή τόν οἰκιστικό της χαρακτήρα καί ἔντονη τήν ἐμπορική κίνηση¹¹.

Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ μεταβυζαντινοί χρόνοι (15ος-16ος αἰ.) εἶναι περίοδος οἰκιστικῶν μεταβολῶν καί μετασχηματισμῶν. Ἀπό τά βυζαντινά κάστρα καί τά μεσαιωνικά κατοικημένα φρούρια ἀρχίζουν νά προβάλλουν δειλά οἱ πρῶτες πόλεις. Ἔτσι ἐνῶ στίς πηγές γιά τούς οἰκισμούς στή Δυτική Ἑλλάδα συναντᾶμε τούς ὄρους πολίσματα, ἀγρίδια, casalia, καστέλι, κουλούρι, πύργος, ἡ Ἄρτα διαμορφωμένη ἤδη οἰκιστικά χαρακτηρίζεται ὡς πόλις, CIVITAS¹².

Μέσα σ' αὐτή τήν περίοδο λοιπόν δέν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι διαφαίνονται οἱ προδιαγραφές τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς πόλης πού δέν εἶναι χωρίς συνέχεια, ὥστε νά παγιωθεῖ ἕνα οἰκονομικό μοντέλο τούς ἐπόμενους αἰῶνες. Στήν περιοχή τῆς Ἄρτας παρατηροῦνται ἔντονοι ἐμπορικοί ἀνταγωνισμοί κυρίως μεταξύ Βενετῶν καί Ραγουζαίων ἀλλά καί Βενετίας καί ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων. Ἡ Ἄρτα εἶναι προσανατολισμένη πρὸς τό ἀνοικτό ἐμπόριο τῆς Ἰταλίας καί τῆς Ἀδριατικῆς χωρὶς νά εἶναι ἀποκλειστικά δεμένη στό ἄρμα τῆς Βενετίας. Τό γεγονός αὐτό ὑποκινεῖ τίς δραστηριότητες τῶν ντόπιων δημιουργώντας τά πρῶτα ἀνοίγματα στήν κλειστή οἰκονομία τῆς πόλης καί προλειαίνει τό ἔδαφος γιά ἐμπορικούς ἀνταγωνισμούς τούς ἐπόμενους αἰῶνες.

5. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιου, Ἄρτα, τ. 1-2, σ. 3-8, 239.

6. Βλ. Γ. Φίνλεϋ, Ἱστορία, σ. 16, 48-49, 168. – Γ. Κατσούλη, Μ. Νικολινάκου, Β. Φίλια, Οἰκονομική Ἱστορία, σελ. 50-52. – Τ. Stoianovich, Βαλκάνιος ἔμπορος, σ. 291-294.

7. Πιά τό ἐμπόριο στήν Τουρκία τήν περίοδο 1520-1566, βλ. Κ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, Ταξιδιωτές, σ. 325-332.

8. Βλ. Ν. Τοντόροφ, Βαλκανική πόλη, τ. 1, σ. 144-147.

9. Βλ. Σ. Ι. Ἀσδραχᾶς, Οἰκονομία καί Νοοτροπίες, σ. 9-41.

10. Βλ. Yannakopoulou H., *La region de la Grèce de l'Quest aux XV et XVI siècles, Histoire, économie, sociétés*, Paris 1982, σ. 22-55.

11. Στό *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo*, σ. 409-410 διαβάζουμε γιά τήν ἀγορά («μπόριο» κατά τό Χρονικό) πού ἦταν κοντά στό κάστρο: 2556 ἐτρίμωσαν, ἐμπάσαν τους ὡς μέσα εἰς τές πόρτες, τό μπόριο τό ἔκαψαν, πλησίον εἰς τό κάστρο.

12. Βλ. Yannakopoulou H., *La region de la Grèce de l'Quest aux XV et XVI siècles, Histoire, économie, sociétés*, Paris 1982, σ. 38.

2. Οί Βενετοί

Ἀπό τίς ἰταλικές δημοκρατίες βασικό ἐμπορικό ρόλο διαδραματίζουν στήν περιοχή οἱ Βενετοί¹³, πού τήν περίοδο αὐτή ἦταν κύριοι τῆς Ἀδριατικῆς, τῶν Ἑπτανήσων ἀλλά καί μέρους τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς¹⁴.

Ἡ σοφὴ νομοθεσία, πού ἡ Βενετική Δημοκρατία εἶχε θεσπίσει ἀπό τόν 12ο αἰ. γιά τήν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς οἰκονομίας κατόρθωσε νά δημιουργήσει πρῶτα καί νά διατηρήσει στή συνέχεια ἀκμαία τήν ἐμπορική της ζωὴ. Κατά τόν 15ο αἰ. καί ἀκόμη κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰ. οἱ Βενετοί εἶναι οἱ μεσάζοντες μεταξύ Κεντρικῆς Εὐρώπης καί ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ ἐμπορίου στήν Ἀνατολή¹⁵. Πρέπει νά τονιστεῖ ὅμως ὅτι ἀπό τό 16ο αἰ. ἡ ἐμπορική καί ναυτική κίνηση τῆς Βενετίας παρουσιάζει αἰσθητὴ κάμψη. Ἡ ὀθωμανικὴ προέλαση καί ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Βενετίας σέ πολέμους μέ τούς Τούρκους καθόλη τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἐπιφέρει στασιμότητα καί βαθμιαία παρακμὴ τῆς οἰκονομίας. Ἡ παρακμὴ αὐτὴ τῆς βενετικῆς οἰκονομίας γίνεται περισσότερο ἀντιληπτὴ, ἂν συγκριθεῖ μέ τήν κατάσταση πού διαμορφώνεται στή λοιπὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καί συγκεκριμένα στίς χῶρες πού βρέχει ὁ Ἀτλαντικός Ὠκεανός. Ἐνῶ γιά τούς Βενετούς οἱ ἀγορές παραμένουν ἀμετάβλητες ἢ καί περιορίζονται στό μεσογειακό χῶρο, οἱ ἄλλες ἐμπορικές πόλεις τῆς Ἰσπανίας, Πορτογαλίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας καί τῶν Κάτω Χωρῶν βλέπουν σταδιακά τόν κύκλο ἐργασιῶν τους ν' αὐξάνεται καί κατακτοῦν νέες πλουτοπαραγωγικὲς περιοχές μέ τήν ἀνακάλυψη καί ἐξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν τῆς νότιας Ἀφρικανικῆς ἡπείρου, τῆς Ἀμερικῆς καί τῆς νοτιοανατολικῆς Ἀσίας¹⁶. Παράλληλα Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ὀλλανδοί, μέ τήν ἐξασφάλιση ἐμπορικῶν προνομίων ἀπό τούς Τούρκους μέσω τῶν διομολογήσεων, ἀρχίζουν σταδιακά νά ἐπεκτείνουν τό ἐμπόριό τους στήν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο διαμορφώνοντας μιά κατάσταση πού ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὰ βενετικά συμφέροντα¹⁷.

13. Πλούσια βιβλιογραφία γιά τήν παρουσία τῶν Βενετῶν στὸν ἐλλαδικό χῶρο, βλ. Γ. Σ. Πλουμίδη, *Τὰ Χανιά στὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα - Ἡ ἔκθεση τοῦ προβλεπτοῦ Β. Dolfin (1598)*, Δωδώνη, 2 (1973), σ. 79, σημ. 1 καί σ. 80, σημ. 1. Γιά τήν ἐμπορική παρουσία τῶν Βενετῶν στήν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, βλ. Κ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, *Ταξιδιωτὲς*, σ. 349-350.

14. Ἡ βενετικὴ κυριαρχία ἐγκαθιδρύθηκε στὰ Ἑπτάνησα διαδοχικά, ἄλλοτε μέ συγκατάνευση τοῦ πληθυσμοῦ καί ἄλλοτε μέ πόλεμο. Ἡ Κέρκυρα ἐγίνε βενετικὴ κτήση τό 1386, ἡ Ζάκυνθος τό 1485, ἡ Κεφαλληνία τό 1500, ἡ Ἰθάκη τό 1503, ἐνῶ ἀντίθετα στή Λευκάδα (Ἁγία Μαύρα) ἡ Βενετοκρατία ἄρχισε οὐσιαστικά ἀπὸ τό 1699 (συνθήκη τοῦ Κάρολουιτς). Ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς ὑπὸ βενετικὴ κατοχὴ ἦταν ἡ Πάργα καί τό Βουθρωτό, ἐνῶ ἄλλα ὅπως ἡ Πρέβεζα (1499-1530 καί 1684-1699), ἡ Σαγιαδά, ἡ Βόνιτσα βρέθηκαν κατὰ χρονικά διαστήματα βενετοκρατούμενα.

15. Βλ. Α. Ξηρουχάκη, *Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας*, σ. 34-35. – D. Sella, *Commercie*, σ. 1-4. – F. C. Lane, *Studies*, σ. 322-324.

16. Βλ. στοῦ Α. Ξηρουχάκη, *Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας*, σ. 33-36. – Α. Ε. Βακαλόπουλου, τ. 2, σ. 504-513. – F. C. Lane, *Studies*, σ. 324-330. Σχετικὴ βιβλιογραφία γιά τήν ἀπαρχὴ τῆς παρακμῆς τῆς Βενετίας. Βλ. ἐπίσης στῆς Ἑρσης Μπρούσαρη, «Ἐγγραφο Αἰρετοκρατίας σχετικὸ μέ ἐμπορικὴ διένεξη, (Ναύπλιο, 1606)», *Θησαυρίσματα*, 19 (1982), σ. 167, σημ. 2.

17. Βλ. στοῦ Α. Ε. Βακαλόπουλου, τ. 2, σ. 504-513. – D. Sella, *Commercie*, σ. 4-9, 23-47. – Ε. Ε. Κούγκου, *Αἱ διομολογήσεις καί ἡ Γαλλικὴ Προστασία εἰς τὴν Ἀνατολήν 1535-1789*, Ἀθήναι 1967, σ. 28-42.

Παρά όμως την αισθητή οικονομική παρακμή που παρουσιάζει σταδιακά το βενετικό κράτος αυτή την περίοδο εξακολουθεί να παίζει ένα πρωτεύοντα ρόλο στα πράγματα της Ανατολικής Μεσογείου.

Όπως συμβαίνει και για όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής του βενετικού κράτους, έτσι και για το εμπόριο υπάρχουν αυστηροί νόμοι που καθορίζουν τον τρόπο διεξαγωγής του. Μεταπράτες οι Βενετοί προστάτευσαν κάθε μορφή εμπορικής συναλλαγής που όμως θά συνέβαλε στον πλουτισμό της μητρόπολης. Σύμφωνα με τη νομοθεσία των Βενετών όλα τα εμπορεύματα που εισέρχονται ή εξέρχονται από το κράτος πρέπει προηγουμένα να περάσουν από τη Βενετία¹⁸. Μέ τον τρόπο αυτό ασκείται συνεχής έλεγχος και κατακρατούνται για τις ανάγκες της μητρόπολης τα απαραίτητα ή τα καλύτερα είδη, πριν επανεξαχθούν στα άλλα εδάφη της επικράτειας ή στο εξωτερικό¹⁹. Η διακίνηση των εμπορευμάτων διά μέσου της μητρόπολης επιτρέπει την είσπραξη διπλών φόρων εισαγωγής και εξαγωγής πράγμα που ενισχύει τη βενετική οικονομία. Σταθεροί κανόνες ρυθμίζουν και τα χερσαία δρομολόγια των εμπορών και την κίνηση των πλοίων. Από τις αρχές του 16ου αι. κάθε καράβι που προορίζεται για τη Βενετία πρέπει να σταθμεύει στην Κέρκυρα και αφού παίρνει το σχετικό πιστοποιητικό έλεγχου των εμπορευμάτων συνεχίζει το ταξίδι του για τη Βενετία. Σε αντίθετη περίπτωση οι Αρχές της μητρόπολης θεωρούν το εμπόρευμα λαθρεμπορικό. Έτσι η Κέρκυρα αποτέλεσε ένα σημαντικό άξονα της Βενετοκρατίας στην Ελλάδα παίζοντας το ρόλο του ναύσταθμου, του διοικητικού κέντρου και του εμπορικού κόμβου της ευρύτερης περιοχής²⁰.

Στην πλούσια περιοχή της Άρτας ή Βενετία είχε κάθε λόγο να ενδιαφερθεί για το εμπόριο, στο οποίο, όπως και πριν, έπαιξε ενεργό ρόλο. Η Άρτα δέ βρέθηκε κάτω από βενετική κατοχή²¹, αλλά αυτό δεν εμπόδισε να αναπτύξουν στην περιοχή οι Βενετοί έντονη εμπορική δραστηριότητα. Οι ειδικοί όροι των Βενετοοθωμανικών συνθηκών του 1454, του 1482 και του 1573²², αλλά και η κοντινή απόσταση της Άρτας από τις βενετοκρατούμενες περιοχές, βοήθησαν όπωσδήποτε στην ανάπτυξη του βενετικού εμπορίου στην περιοχή.

Το βενετσιάνικο εμπόριο, όπως αναφέρθηκε, είχε κυρίως διαμεσολαβητικό χαρακτήρα. Οι Βενετοί, έχοντας ήδη ένα σημαντικό ρόλο στο εμπόριο της περιοχής, φρόντιζαν και σ' αυτή την περίοδο για την εξαγωγή των τοπικών προϊόντων και την εισαγωγή προϊόντων του εξωτερικού προς τα εμπορικά κέντρα της περιοχής, αποκομίζοντας έτσι κέρδη από την αγορά και μεταπώληση των προϊόντων.

Οι Βενετοί διεξήγαγαν το εμπόριό τους κυρίως μέσω Ελλήνων εμπορών²³ της

18. Βλ. Ανδρεάδης Α., *Περί της Οικονομικής*, τ. 1, σ. 77-78.

19. Βλ. Α. Ανδρεάδου, *Περί της Οικονομικής*, τ. , σ. 78-79. – F. Thiriet, *La Romanie vénitienne*, σ. 304. – Γ. Σ. Πλουμίδη, *Πραγματικότητες*, σ. ΙΧ.

20. Γ. Μ. Σαρηγιάννη, *Τό Βενετσιάνικο εμπόριο*, σ. 239-268.

21. Αναφέρεται ότι η Άρτα βρέθηκε στην κατοχή των Βενετών για λίγους μήνες μεταξύ 1684 και 1685. Βλ. Σεραφείμ Ξενοπούλου Βυζαντινού, *Δοκίμιον Άρτης*, σελ. 101. – Π. Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τ. 1, σ. 229.

22. Βλ. Ι.Ε.Ε., τ. 10, σ. 261, 274-275, 322-323, Α. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού, Τουρκοκρατία 1453-1669, Οι Αγώνες για την πίστη και την ελευθερία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 9, 49, 261.

23. Οι Έλληνες έμποροι μπορέι να ήταν είτε Οθωμανοί υπήκοοι είτε Ένετοί υπήκοοι που έρχονταν από τα Επτάνησα και εμπορεύονταν στην περιοχή.

περιοχής πού, τόσο λόγω τῆς πείρας ὅσο καί ἔξαιτίας τοῦ ὅτι ὁ πληθυσμός πού κατοικοῦσε στήν περιοχή ἦταν στήν πλειοψηφία του ἑλληνικός, εἶχαν ἀποκτήσει τήν προτεραιότητα στό τοπικό ἐμπόριο καί κρατοῦσαν στά χέρια τους ἕναν ἐμπορικό μηχανισμό, ἀπλωμένο στήν περιφέρεια διά μέσου τῶν ἐπαρχιακῶν ἐμποροπανηγύρεων, ὅπου κατά συνήθεια ἀγόραζαν τά τοπικά προϊόντα ἢ τά ἀντάλλασσαν μέ ἐμπορεύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ.

“Ὅλα τά ἐμπορεύματα διακινοῦνταν ἀπό καί πρὸς τή Βενετία μέσω τῶν ἐμπορικῶν σταθμῶν (σκάλες), πού βρισκόνταν κατά μῆκος τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου καί τῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ (Σαλαώρα, Πρέβεζα, Πάργα, Σαγιαδα, Βουθρωτό κ.ἄ.)²⁴.

Τά ἀγροτικά προϊόντα καί τά ἐμπορεύματα πού διακινοῦνταν μεταξύ τῆς τουρκοκρατούμενης περιοχῆς τῆς Ἄρτας καί τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας ὑποβάλλονταν στήν ἀνάλογη φορολογία, ὅπως αὐτή καθοριζόταν ἀπό τά δύο κράτη. Σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό G. Finlay τό ποσοστό τῶν τουρκικῶν τελωνειακῶν δασμῶν ἐπὶ τῶν εἰσαγόμενων ἢ ἐξαγόμενων προϊόντων κατά τόν 16ο καί 17ο αἰ. ἀνερχόταν σέ ποσοστό 2,5% ὅταν τά ἀγαθὰ ἦταν ἰδιοκτησία μουσουλμάνου καί σέ 5% ὅταν ἀνήκαν σέ Χριστιανούς ἢ Ἑβραίους ὑπηκόους τῆς Πύλης²⁵. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅσοι ἔμποροι τῆς περιοχῆς ἐμπορεύονταν μέ τή Βενετία καί τά Βενετοκρατούμενα Ἐπτάνησα κατέβαλαν τελωνειακούς δασμούς (4-6%) καθὼς καί τέλη διαμετακόμισης καί ἀποθήκευσης²⁶.

Τά ἐμπορεύματα πού μεταφέρονταν διά θαλάσσης σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἀσφαλιζόταν ἔναντι χρηματικοῦ ποσοῦ λόγω τοῦ κινδύνου ἀπώλειας ἢ καταστροφῆς. Οἱ Ἕλληνες μάλιστα ἔμποροι τῶν ἐνετοκρατούμενων περιοχῶν γνώριζαν καί χρησιμοποιοῦσαν εὐρέως ἀπό τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ. τήν ἀσφαλιστική σύμβαση²⁷.

Στίς διάφορες χρηματικές συναλλαγές χρησιμοποιοῦνταν ποικίλα νομίσματα καί κυρίως τά Βενετικά τσεκίνια, λίρες, δουκάτα, σολδία, τά τουρκικά πιάστρα, τά ἄσπρα, τά γρόσια κ.ἄ.²⁸

Μιά εἰκόνα τῶν προϊόντων πού διακινοῦνταν στήν περιοχή τῆς Ἄρτας αὐτή

24. Γιά τά Ἠπειρωτικά λιμάνι στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, *Ἠπειρωτικά λιμάνια*, σ. 140, σημ. 1-3.

25. Βλ. Γ. Φίνλεϋ, *Ἱστορία*, σ. 48. – I.E.E., τ. 10, σ. 49. Βλ. ἐπίσης Ν. Ζιάγκου, *Τουρκοκρατούμενη Ἠπειρος*, σ. 78. – Κ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, *Ταξιδιώτες*, σ. 341.

26. Γιά τή φορολογία τῶν Ἐνετῶν, βλ. Γ. Πλουμίδη, *Οἱ Βενετοκρατούμενες χώρες*, σ. 96-97, 103-109. – I.E.E., τ. 10, σ. 226-227. – Α. Π. Ἀρχοντίδη, *Ἡ Βενετοκρατία στήν Δυτική Ἑλλάδα*, σ. 96-111. – F. Thiriet, *La Romanie vénitienne*, σ. 215-224. – Λ. Χουμανίδη, *Οἰκονομική Ἱστορία*, σ. 60-61. – C. N. Sathas, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας*, τ. 5., σ. 41, 88, 96, 157-158, 161, 167-169, 229-248, 265, 268. – Ἀνδρεάδης Α., *Περί τῆς Οἰκονομικῆς*, τ. 1, σ. 138-164 καί τ. 2, σ. 45-54.

27. Βλ. σχ. Δ. Γ. Γκόφα, *Ἀσφαλιστήρια*, σ. 54-63.

28. Γιά τά νομίσματα, τά μέτρα καί τά σταθμά τῆς περιόδου αὐτῆς ἀλλά καί γιά τίς τιμές τῶν ἀγαθῶν, βλ. Χ. Α. Μαλτέζου, «Τιμές Ἀγαθῶν καί ἀμοιβές ἐργασίας στή Βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος αἰ.)», *Σύμμεικτα*, 6 (1985), σ. 1-32. – Ν. Ζιάγκου, *Τουρκοκρατούμενη Ἠπειρος*, σ. 194-195, 199. – Λ. Χουμανίδη, *Οἰκονομική Ἱστορία*, σ. 58-59. – Maurice Aymard, *Venice-Raguse*, σ. 108-119. – D. Sella, *Commerci*, σ. 101-110. – Ἀνδρεάδης Α., *Περί τῆς Οἰκονομικῆς*, τ. 1, σ. 36-53. – Κ. Φιλοπούλου-Δεσύλλα, *Ταξιδιώτες*, σ. 319-324, 369-377. – Beroy Ljuben, *Οἱ μεταβολές τῶν τιμῶν στό ἐμπόριο τῆς Τουρκίας μέ τήν Εὐρώπη (ΙΣΤ'-ΙΘ' αἰῶνας) στό «Μέλισσα»*, *Ἡ οἰκονομική δομή τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν στά χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ΙΕ'-ΙΘ' αἰ.*, σ. 531-544.

τήν περίοδο μέσω τῆς Βενετίας μᾶς δίνουν οἱ ἐμπορικοί κατάλογοι τοῦ M. Bartholomeo di Pasi:

«ΑΡΤΑ ΜΕ ΤΗΝ ΒΕΝΕΤΙΑΝ

Θά ἴδωμεν πρῶτον, ποῖα ἐμπορεύματα ἐξάγονται ἐκ Βενετίας διά τήν Ἴαρταν, κατόπιν ποῖα ἐξάγονται ἐξ Ἴαρτας διά Βενετίαν. Θά ἴδωμεν ἀκόμη πῶς ἀνταποκρίνονται τά μέτρα καί σταθμά τῆς Ἴαρτας μέ τά μέτρα καί σταθμά τῆς Βενετίας.

Σημειωτέον ὅτι ἀπό τήν Βενετίαν ἐξάγονται δι' Ἴαρταν: λευκοί σάπωνες, κασσίτερος, σίδηρος κατειργασμένος, χαλκός, ὀρείχαλκος, ὑδράργυρος, ἀνθρακικός μόλυθος, καί πολλά ἄλλα ἐμπορεύματα, ὅπως καί μερικά ἄλλα ἐμπορεύματα τοῦ Μιλάνου, χάρτης γραψίματος, καναβάτσες καί ἄλλα, τά ὅποια τώρα δέν ἐξάγονται, διότι εἶναι ἀπηγορευμένα, καθῶς καί ζάκχαρις καλῆς ποιότητος, καί ἄσπρα κουφέτα καί κουφέτα μέ σιρόπι καί κουφέτα μέ μέλι καί μέ σιρόπι ἀπό λεμόνι καί πορτοκάλι, τῶν ὁποίων γίνεται μεγάλη κατανάλωσις.

Ἐξάγονται προσέτι ἐκ Βενετίας δι' Ἴαρταν λινᾶ ὑφάσματα πολλῶν εἰδῶν, bianchette, βαμμένες κόκκινες καί πράσινες, ὑφάσματα Βερῶνης, ὑφάσματα Μπρέσιας καί ἀπομιμήσεις Πάδοβας βαμμένα μέ σκαρλάτα καί καρισέες ἀγγλικές, χρώματος κυανοῦ πού εἶναι εὐμορφο χρῶμα καί κόκκινες. Ἐξάγονται προσέτι μεταξωτά ὑφάσματα τά πλεῖστα δαμασκηνά καί θελοῦδα.

Ἀπό τήν Ἴαρταν ἐξάγονται διά Βενετίαν μέταξα, αἱ βαφικαί πρῶται ὕλαι grana e polvere di grana, βαμβάκια, μέλι, κηρός, σκιαβίνες, λινάρια, τά ὅποια δέν προορίζονται διά τήν Βενετίαν, ἀλλά διά τήν Δαλματίαν καί sogone καί πολλά αὐγοτάραχα, κορδοβάνια, κουβέρτες ἀπό μαλλί προβάτου ἐκ τῶν ὁποίων εἰς τήν Ἴαρταν κατασκευάζονται πολλά εἶδη.

Λίρες ἑκατόν ἐλαφρές Βενετίας, κάνουν εἰς Ἴαρταν £ 74-75.

Λίρες ἑκατόν Ἴαρτας, κάνουν εἰς Βενετίαν εἰς ἐλαφρόν λίρες 133.

Λίρες ἑκατόν Βενετίας, χονδρές, κάνουν εἰς Ἴαρταν £ 117-118.

Λίρες 1333-1336 ἐλαφρές Βενετίας, κάνουν εἰς Ἴαρταν £ 1000.

Λίρες 854 Βενετίας χονδρές κάνουν εἰς Ἴαρταν £ 1000.

Λίρες 1175 Ἴαρτας κάνουν εἰς χονδράς Βενετίας £ 1000.

Λίρες 750 Ἴαρτας, κάνουν εἰς ἐλαφράς Βενετίας £ 1000.

Μπράτσα ἑκατό λινῶν ὑφασμάτων Βενετίας, κάνουν πῆχεις Ἴαρτας 113.

Μπράτσα ἑκατό μεταξωτῶν ὑφασμάτων Βενετίας κάνουν εἰς Ἴαρταν πῆχεις 106.²⁹»

Παράλληλα μεγάλες ποσότητες σταριου³⁰ καί πρινοκόκκου πού παράγονταν στή Δ. Στερεά, Θεσσαλία καί Ἡπειρο ἐξάγονταν μέσω Βενετίας στά ἐμπορικά λιμάνια τῆς

29. Βλ. Ξηρουχάκη Α., *Τό Ἐμπόριον τῆς Βενετίας*, σ. 261-262.

30. Βλ. M. Aymard, *Venice, Raguse*, σ. 47. Ἐπίσης ὁ Ἑνετός διοικητής τῆς Κέρκυρας τό 1626 ἀναφέρει πρὸς τόν Δόγη: «Ἀπό τήν Ἴαρταν, Πρέβεξαν καί Λευκάδα καταφθάνουν κάθε μέρα σιτάρια ἐδῶ μέ βάρες καί εἶναι καλιτέρας ποιότητος ἀπό τῆς Σαγιάδος...». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιου, *Τό ἐν Βενετία Κρατικόν Ἀρχεῖον*, σ. 42.

Ἀνατολῆς, κυρίως τὴν Τρίπολη τῆς Λιβύης, τὴν Ἀλεξάνδρεια, τὴ Σμύρνη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἐνῶ ὁ καπνός, ἡ σταφίδα, τὸ αὐγοτάραχο, τὰ δέρματα καὶ τὰ γουναρικά ἐξάγονταν κυρίως στὶς δυτικές χῶρες ἰδιαίτερα στὴν Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ὁλλανδία³¹.

Ἀκόμη προϊόντα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας ἐξάγονται μέσω τῆς Ἄρτας καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Εἶναι δέβαιο ὅτι ἀπὸ τὴν Ἄρτα ἐξάγονται γιὰ τὴν ἐμποροπανήγυρη τοῦ Λαντζάνο κερὶ, βαφικὲς πρῶτες ὕλες, κορδοβάνια, σκιαβίνες, βοδινά, ξηρά ἀκατέργαστα δέρματα καὶ μάλλινα ὑφάσματα³². Τὸ περίφημο βελανίδι τοῦ Δραγαμέστου, εἶδος ἀναγκαῖο γιὰ τίς ἰταλικὲς βιοτεχνίες ὑφασμάτων, ἐξάγεται ἀπὸ τὴν Ἄρτα στὶς ἰταλικὲς πόλεις ὄχι ἀκολουθώντας τὸν ἐμπορικὸ δρόμο μέσω Βενετίας, ἀλλὰ ἀπευθεῖας στὴ Βερόνα, τὴν Πάδοβα, τὴ Λομβαρδία καὶ ἔφθανε ὡς τὴ Μάλτα. Πολλοὶ ὅμως ἦταν καὶ οἱ παράγοντες πού ἐπιδρούσαν ἀρνητικὰ στὴ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς περιόδου. Ἡ ληστεία, ἡ πειρατεία, οἱ τοπικὲς ταραχές ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιδημίες ἦταν παράγοντες πού ἔκαναν ἐπισφαλὴ τὴ διεξαγωγή του. Χαρακτηριστικὰ στὰ 1555 ὁ Ἐνετὸς Διοικητὴς τῆς Κέρκυρας Ζ. Μοροζίνι γράφει στό Γαληνότατο Πρίγκηπα: «Ἐπειδὴ εἰς τὰ γειτονικά μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας ὡς καὶ εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν εἶναι ἐπιδημία, ἵνα προφυλάξωμεν τὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσιν ταύτης δὲν ἐπιτρέπομεν τὴν ἐλευθεροκοινωνίαν εἰς τοὺς ἐμπόρους πού ἔρχονται ἀπ' ἐκεῖ οὔτε καὶ εἰς τὰ πράγματά των. Αὐτοὺς τοὺς ὑποχρεώνομεν νὰ παραμένουν ὑπὸ κάθαρσιν εἰς ἓνα ξερονήσι ἀπέχον ἀπὸ τὸ φρούριον ἐν μίλλιον καὶ τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Λαζαρέτο. Ἔτσι ἦλθαν πρό ἡμερῶν μερικοὶ Ἑβραῖοι ἔμποροι ἀπὸ τὰ Γιάννινα μὲ πολλὰ ἐμπορεύματα καὶ ἀπεμονώθησαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ τὴν παρελθούσαν νύκτα περὶ ὧραν τετάρτην ἐνεφανίσθη μιὰ φρεγάτα Ἰσπανικὴ. Οἱ πειραταὶ τοῖς ἐπετέθησαν αἰφνιδίως καὶ ἀφήρσαν τὰ περισσότερα πράγματά των, ἦτοι τάπητας, δέρματα μαροκηνά καὶ Zanbelotti (ὑφάσματα χονδρά καὶ καμηλότριχα) ἀξίας ἐν ὅλῳ 2.000 Δουκάτων καὶ ἀπέπλευσαν ἀφοῦ συμπαρέλαβαν καὶ τέσσαρας Ἑβραίους αἰχμαλώτους. Ἐναν ἄλλον δὲ ἔμπορον ἀπὸ τὰ Γιάννινα χριστιανόν, τὸν ἐξυλοκόπησαν καὶ τὸν ἐπλήγωσαν, ἀλλὰ δὲν ἐπέιραξαν τὰ ἐμπορεύματά του.³³» Ἐπίσης ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος γινόταν συχνὰ αὐτὴ τὴν περίοδο στόχος τῶν πειρατῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀτάκτων καὶ τῶν Τούρκων τῆς Ἄρτας. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα κατέβαιναν, ὅπως ἀναφέρεται σὲ πηγές, μὲ μικρὰ πλοιάρια μέσω τῶν ποταμῶν Λούρου καὶ Ἀράχθου πού ἦταν πλωτοὶ στὸν κόλπο καὶ λεηλοτοῦσαν τὰ ἰχθυοτροφεῖα, πού ἀνῆκαν στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα στοὺς Βενετούς, ἢ

31. Περισσότερα γιὰ τὸ Βενετικὸ ἐμπόριο τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνα, βλ. στοῦ D. Sella, *Commerci e industrie a Venezia nel secolo XVII* καὶ M. Aymard, *Venise, Raguse et la commerce dublé pendant la seconde moitié du XVIe siècle*, Α. Ξηρουχάκη, *Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα*. – Α. Ξηρουχάκη, *Ἡ Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή*, Ἀθήνα 1934.

32. Βλ. Ξηρουχάκη Α., *Τὸ Ἐμπόριον τῆς Βενετίας*, σ. 248.

33. Σχετικὰ βλ. Κ. Δ. Μέρτζιου, *Τὸ ἐν Βενετία Κρατικόν Ἀρχεῖον*, σ. 28-29, 38. – Γ. Η. Πεντόγαλου, «Σκλάβοι καὶ ἐξαγορὰ τους στὴ Βενετοκρατούμενη Κεφαλονιά (16ος-18ος αἰ.)», ἐν: *Πρακτικὰ τοῦ Ε' διεθνοῦς Πανιόνιου Συνεδρίου* (Ἀργοστόλι-Ληξούρι, 17-21 Μαΐου 1986), τ. 1. – *Ἱστορία ὡς τὸ 1809*, Ἀργοστόλι 1989, σ. 259-268. – I.E.E., τ. 10, σ. 77-89. – F. Lane, *Studies*, σ. 331-332. – Ἀλεξάνδρα Κραντονέλλη, *Ἱστορία τῆς Πειρατείας στοὺς Μέσους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας 1538-1669*, Ἀθήνα 1991. – Κ. Φιλοπούλου-Δεσούλλα, *Ταξιδιώτες*, σ. 71-78.

παρεμπόδιζαν τήν παράκτια ναυσιπλοΐα³⁴. Τό λαθρεμπόριο ακόμη ἦταν καί σ' αὐτή τήν περίοδο ἕνα ὀργανικό μέρος τοῦ ἐμπορίου. Τό 1460, ἀναφέρεται ὅτι ἡ Βενετική γερουσία ἀποφασίζει νά ἐπανδρώσει ἕνα πλοῖο 22 θέσεων πού θά ἐξασφάλιζε τήν παραθαλάσσια ἀστυνόμευση στόν κόλπο τῆς Ἄρτας ὅπου διενεργοῦνταν λαθρεμπόριο³⁵. Ἐπίσης ἡ φιλελεύθερη ἐμπορική πολιτική, ὅπως θά ἀναφερθεῖ παρακάτω, πού ἐφαρμόστηκε στήν περιοχὴ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἀπό τοὺς Βενετούς στό τέλος τοῦ 17ου αἰ. εὐνόησε τή διεξαγωγὴ λαθρεμπορίου. Τέλος ἀρκετά ἦταν καί τὰ φιλοδωρήματα πού ἔδιναν οἱ Βενετοὶ στοὺς Τούρκους γιά νά ἔχουν καλές σχέσεις μαζί τους³⁶.

Ἀπό τό 1684 μέχρι καί τή συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (26/1/1699), μέ τήν κατάληψη τῆς Πρέβεζας καί τήν ἐδραίωση στήν περιοχὴ τοῦ Ἀμβρακικοῦ, βασική ἐπιδίωξη τῶν Βενετῶν ἦταν νά ἐκμεταλλευτοῦν μέ τόν καλύτερο τρόπο τό ἐμπόριο στήν περιοχὴ προσαρμόζοντάς το στά δικά τους ἐμπορο-οικονομικά συμφέροντα. Ἔτσι ἐγκατέστησαν τελωνειακές ἀρχές καί ἴδρυσαν λοιμοκαθαρτήριο στήν Πρέβεζα καθορίζοντας τόν δασμό τῶν εἰσερχομένων καί ἐξερχομένων ἀγροτικῶν προϊόντων καί ἐμπορευμάτων σέ 4%, ποσοστό πού ἴσχυε καί ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Μέ τήν ἴδρυση τοῦ τελωνείου οἱ Βενετοὶ ἤθελαν νά ὀργανώσουν τή Βενετοκρατούμενη Πρέβεζα σέ ἐξαγωγικό ἐμπορικό κέντρο τῆς περιοχῆς, ὑποκαθιστώντας τήν τουρκοκρατούμενη Ἄρτα, ὥστε καί ἔσοδα ἀπό τελωνειακούς δασμούς νά ἐξασφαλίσουν καί γενικότερα νά ἐπιτύχουν τόν ἔλεγχο τοῦ ἐμπορίου μέ τήν τουρκοκρατούμενη ἐνδοχώρα. Πραγματικά ἡ Πρέβεζα ἐξελίχτηκε σταδιακά στό κύριο ἐμπορικό λιμάνι τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς, ἀπό ὅπου διακινοῦνταν πρὸς τίς χώρες τοῦ ἑξωτερικοῦ ἐμπορεύματα, πού προέρχονταν ἀπό τίς περιοχές τῆς Ἠπείρου καί Θεσσαλίας ἢ καί προσορίζονταν γι' αὐτές. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι μετὰ τή δημιουργία ἀποθηκευτικῶν χώρων καί τήν ἴδρυση λοιμοκαθαρηρίου στό λιμάνι τῆς Πρέβεζας, τό ταξίδι γιά τή Βενετία μποροῦσε νά γίνει χωρὶς τὰ ἐμπορεύματα νά περάσουν ἀναγκαστικά ἀπό ἔλεγχο στό λιμάνι τῆς Κέρκυρας.

Δέν ἔλειπαν ὅμως καί οἱ διαμαρτυρίες τῶν ἐμπόρων τῆς περιοχῆς γιά τοὺς φόρους καί δασμούς πού τοὺς ἐπιβάλλονταν ἀπό τοὺς Βενετούς, ἀποδεικνύοντας ὅτι οἱ λαμβανόμενες ἀποφάσεις γιά τή φορολογικὴ πολιτικὴ πολλές φορές καταστρατηγοῦνταν. Ἔτσι βενετικό ἔγγραφο τοῦ 1690 ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Ἄρτας καί τῶν Ἰωαννίνων διαμαρτύρονται γιά τοὺς δασμούς πού ὑποχρεώνονται νά καταβάλλουν “transito” στήν Πρέβεζα. Συγκεκριμένα πληρώνουν *datio* 4% ὅταν εἰσέρχονται καί ὅταν ἐξέρχονται ἀπὸ τήν Πρέβεζα μέ “transito” πρὸς καί ἀπὸ τήν Κέρκυρα, πράγμα ἀντίθετο πρὸς τίς ἀποφάσεις τοῦ 1522 καί 1542.

34. Βλ. Α. Π. Ἀρχοντίδη, *Ἡ Βενετοκρατία στή Δυτικὴ Ελλάδα*, σ. 50-51.

35. Σχετικά οἱ ἀποφάσεις ἀναφέρουν: «3100) 7 Ἀπριλίου 1460: “Ὅλες οἱ ἐπιστολές πού ἀποστέλλονται ἀπὸ τό Βαῖλο τῆς Κέρκυρας μαρτυροῦν (θρηνοῦν) γιά τό ἐνεργό λαθρεμπόριο πού γίνεται στόν κόλπο τῆς Ἄρτας. Ἀποφασίζουν νά ἐπανδρώσουν ἕνα πλοῖο 22 θέσεων πού θά ἐξασφαλίσαι τήν παραθαλάσσια ἀστυνόμευση μέσα στόν κόλπο τῆς Ἄρτας καί ἀνάμεσα στήν Πάτρα καί τή Ναύπακτο”». – «3101) 20-21 Ἀπριλίου 1460: “Τό πλοῖο πού ὄφειλε νά κατευθύνεται στόν κόλπο τῆς Ἄρτας θά πάει στήν Εὐβοία, συνοδευόμενο ἀπὸ μιὰ γαλέρα: πράγματι οἱ προετοιμασίες τῶν Τούρκων εἶναι ὑποπτες. Τήν ἐπομένη 21, προστάζουν τόν καπετάνιο τοῦ κόλπου, Antonio Loredan, νά σπεύσει ὀλοταχῶς στά ὕδατα τῆς Εὐβοίας». Βλ. F. Thiriet, *Régestes*, τ. 3, σ. 229-230.

36. Βλ. Ξηρουχάκης Α., *Ἡ Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή*, σ. 219-220.

Ἀκόμη, ζητοῦνται δικαιώματα ἀποθήκευσης στήν Πρέβεζα 5% καί ὅταν εἰσέρχονται καί ὅταν ἐξέρχονται. Τελικά, οἱ δασμοί φθάνουν τό 22%, ἐνῶ καταβάλλουν ἄλλους στούς Τούρκους. Σέ ἀντίθεση, στή Σαγιαδάδα (*Bastia*) δέν καταβάλλονται δασμοί γιά ἐμπορεύματα πού προορίζονται γιά τήν Κέρκυρα καί ἀπ' ἐκεῖ προχωροῦν στή Βενετία³⁷».

Πέραν τῆς ἐγκατάστασης τελωνειακῶν ἀρχῶν στήν Πρέβεζα, οἱ Βενετοί ἐπιδίωξαν καί πέτυχαν τήν ἐνίσχυση τοῦ τοπικοῦ ἐμπορίου λαμβάνοντας μέτρα γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν σταθμῶν (σκάλες), πού βρισκόνταν κατά μήκος τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου καί τῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Πολλές ἀπό τίς «σκάλες» αὐτές ἐξυπηρετοῦσαν τή διακίνηση ἐμπορευμάτων, κυρίως, τροφίμων, πρὸς τά γειτονικά Ἑνετοκρατούμενα Ἰόνια νησιά καί πρὸς τή Πελοπόννησο. Ἔτσι οἱ Βενετοί ἐξασφάλιζαν καί σημαντικά ἔσοδα (κυρίως ἀπό τελωνειακούς δασμούς) ἀλλά καί ἀποτελεσματικότερο ἔλεγχο τοῦ ἐμπορίου στήν περιοχή.

Καθοριστική σημασία γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου στήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ εἶχαν κυρίως τρία μέτρα τῆς Βενετικῆς διοίκησης: α) Ἡ δυνατότητα πού δινόταν στούς Ἑλληνες ἐμπόρους νά φορτώνουν καί σέ λιμάνια, ὅπου δέν ὑπῆρχαν τελωνειακές ἀρχές καί ἔτσι νά ὑποχρεώνονται μόνο στήν καταβολή τοῦ τελωνειακοῦ δασμοῦ 4% στόν τόπο ἐκφόρτωσης, β) Τό δικαίωμα πού παρείχετο στούς κατοίκους τῆς περιοχῆς νά προμηθεύονται δωρεάν ξυλεία ἀπό τά δάση τῆς Πρέβεζας ἀλλά μόνο γιά τήν ἀποκλειστική κατασκευή μικρῶν σκαφῶν καί τήν ἐπιδιόρθωση παλαιῶν, καί γ) Ἡ ἀπαλλαγή ἀπό τό φόρο διαμετακόμισης (*datio del transito*)³⁸ τῶν προϊόντων πού ἐξάγονταν ἀπό τά λιμάνια τῆς Πρέβεζας καί τῆς Λευκάδας.

Ἡ φιλελεύθερη αὐτή ἐμπορική πολιτική τῶν Βενετῶν βοήθησε ἀπό τή μία μεριά νά ἀυξηθοῦν τά ἔσοδα τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη τέθηκαν οἱ βάσεις γιά τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου καί τῆς ἐλληνικῆς ναυτιλίας. Τό φιλελεύθερο χαρακῆρα τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς τῶν Βενετῶν δείχνει, ἐξάλλου, τό γεγονός ὅτι ἡ ἐκτίμηση τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, βάσει τῆς ὁποίας γινόταν ἡ εἰσπραξη τοῦ δασμοῦ 4% ἀφηνόταν στούς ἴδιους τοὺς ἐμπόρους ἢ στούς πλοιοκτῆτες. Ἡ ἐμπορική αὐτή πολιτική τῶν Βενετῶν εἶχε βέβαια καί ὀρισμένες ἀρνητικές συνέπειες ὅπως ἦταν ἡ εὐκόλη διεξαγωγή λαθρεμπορίου. Ἡ ἀπουσία ικανοποιητικοῦ τελωνειακοῦ ἐλέγχου στίς ποσότητες καί στό εἶδος τῶν ἐξαγωγικῶν ἐμπορευμάτων ἀλλά καί ἔλλειψη ἐπαρκούς ἐλέγχου τῶν ἀκτῶν τῆς περιοχῆς ὅπου ὑπῆρχαν πολλοί μικροί κόλποι καί ὄρμοι, εὐνοοῦσαν συχνά τή λαθραία ἐξαγωγή ἐμπορευμάτων.

Οἱ Βενετοί ἐπίσης ἐκμεταλλεύονταν τήν περίοδο αὐτή καί τά σημαντικά ἰχθυοτροφεῖα τοῦ «Λογαροῦ» καί «Τσουκαλιῶ» στόν Ἀμβρακικό κόλπο κοντά στήν Ἄρτα, ἀπό τό ἐνοίκιο τῶν ὁποίων ἀποκόμιζαν σημαντικά οἰκονομικά ὀφέλη³⁹.

37. Γ. Σ. Πλουμίδη, *Αἰτήματα*, σ. 21-22.

38. Τό φόρο διαμετακόμισης (*datio del transito*) τόν πλήρωναν οἱ ἔμποροι ὡς δικαίωμα: α) γιά τήν διέλευση τῶν ἐμπορευμάτων τους ἀπό τοὺς θαλάσσιους δρόμους πού ἐλέγχονταν ἀπό τοὺς Βενετούς καί β) γιά τήν προσέγγιση καί στάθμευση τῶν πλοίων στό λιμάνι τῆς Κέρκυρας, ὅπου νά σχηματισθεῖ ἡ νηοπομπή (*convooglio*), γιά νά προωθηθοῦν σέ χώρες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Βλ. Α. Π. Ἀρχοντίδη, *Ἡ Βενετοκρατία στή Δυτική Ἑλλάδα*, σ. 99, σημ. 38.

39. Βλ. Α. Π. Ἀρχοντίδη, *Ἡ Βενετοκρατία στή Δυτική Ἑλλάδα*, σ. 100-102, 110-112.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1669, καί μετά τήν ἀπώλεια τῆς κυριαρχίας τῶν Βενετῶν στήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέ τή συνθήκη τοῦ Κάρολιτς, οἱ πηγές μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὁ Ἀγᾶς τῆς Ἄρτας ὑπέβαλε διαμαρτυρία στό Γενικό Προβλεπτή γιατί Ἑνετοί ὑπῆκοι ἀπό τή Λευκάδα ἐμπορεύονταν ἀλάτι στήν περιοχή τῆς δικαιοδοσίας του καί ζητοῦσε νά ἀπαγορευθεῖ στους ὑπηκόους ἡ μεταφορά ἀλατιοῦ στήν περιοχή, γιατί αὐτό ἔβλαπτε τά συμφέροντα τῶν ἐνοικιαστῶν του πού νοίκιαζαν τότε τίς ἀλυκές στόν κόλπο τῆς Ἄρτας⁴⁰.

Ἀναμφισβήτητα πάντως ἡ βενετική κυριαρχία στήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ, παρά τή μικρή διάρκειά της, ὠφέλησε τό ἑλληνικό ἐμπόριο. Οἱ Ἑλληνες ἔμποροι ἐκμεταλλεύτηκαν ὅσο μπορούσαν τίς δυνατότητες πού τοῦς πρόσφερε ἡ φιλελεύθερη πολιτική τῆς Βενετίας, καθῶς ἐπίσης καί ἡ ὀργάνωση στή διακίνηση προϊόντων καί ἀνθρώπων.

Αὐτό ἦταν σέ γενικές γραμμές τό περίγραμμα τοῦ βενετικοῦ ἐμπορίου στήν περιοχή τῆς Ἄρτας αὐτή τήν περίοδο. Στόν 18ο αἰ. ἡ Βενετία δέν διαδραματίζει οὐσιαστικό ρόλο στά εὐρωπαϊκά πράγματα καί ἡ θέση της στή Μεσόγειο συνεχῶς φθίνει. Τό βενετικό ἐμπόριο στήν περιοχή δέν στάθηκε ἰκανό νά μεταβάλει τή δομή του καί νά ἀντισταθεῖ ἀποτελεσματικά στόν ἀνταγωνισμό τῶν Εὐρωπαίων καί ἰδιαίτερα τῶν Γάλλων.

40. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιου, Ἄρτα, τ. 1-2, σ. 241.